

Hamit KABA

VËSHTRIMI I GEORGE P. SCRIVEN PËR SHQIPËRINË DHE SHQIPTARËT NË VITIN 1918

Abstrakt:

Në këtë kumtesë do të trajtoj vështrimin e gjeneral brigadierit amerikan, George P. Scriven [Xhorxh Skriven], për vendin dhe popullsinë e Shqipërisë së Jugut në vitin 1918. Gjenerali në pension u ngarkua nga Ministria amerikane e Luftës që të vëzhgonte e të raportonte për gjendjen në zonën italiane të pushtimit. Gjatë një periudhe pesëjavore (mars-prill 1918) ai kreu dy udhëtime të gjata: të parin në rrugën Vlorë-Tepelenë-Gjirokastër-Sarandë-Himarë-Vlorë dhe, të dytin, në rrugën Vlorë-Tepelenë-Këlcyrë-Përmet-Janinë-Leskovik-Follorinë-Selanik-Korçë e kthim. Rezultati përfundimtar i punës së tij ishte një raport që iu përcoll ambasadorit amerikan në Romë, dhe i dyti (i shfrytëzuar prej meje) është një studim mbi 100 faqe, i cili iu dërgua Ministrisë së Luftës në shtator 1918, ndërsa kjo e fundit ia përcolli atë Departamentit të Shtetit.¹ J. P. Scriven në realitet ishte një shkencëtar i vërtetë, i cili ka publikuar në “Geographical Review” në vitet 1919-1921 tre artikuj shkencorë të titulluar: “Lindja e Shqipërisë”, “E ardhmja e Shqipërisë”, “Disa rrugë kryesore të Shqipërisë dhe riviera e harruar”, të cilët përbëjnë një kontribut të

¹ The National Archives and Record Administration, (më tej: NARA), File 875.00/24, Year 1918, The Secretary of War to Secretary of State: “A Report on the Country and People of Southern Albania”, submitted by Brigadier General George P. Scriven, United States Army, retired Military Observer with Italian Army in Southern Albania.

rëndësishëm për historinë e vendit tonë dhe njohjen e tij në botë. Në kumtesë do të trajtohet: zona italiane e pushtimit, shqiptarët, karakteri, ndërgjegjja e tyre fetare dhe e ardhmja e Shqipërisë.

Fjalët kyç: *Shqipëria, George P. Scriven, Ministria Amerikane e Luftës, shqiptarët.*

Raporti apo studimi që po i referohemi përbëhet nga tri pjesë, të shoqëruara me harta dhe disa qindra fotografi, të marra në vendet ku ai udhëtoi. Ky dokument ka qenë sekret për shumë kohë, ndërsa autori i tij, një gjeneral i aviacionit amerikan, në realitet ishte një shkencëtar i vërtetë, i cili në pamundësi për ta publikuar studimin e tij, botoi në “Geographical Review” në vitet 1919-1921 tre artikuj shkencorë, të titulluar: “Lindja e Shqipërisë”, “E ardhmja e Shqipërisë”, “Disa rrugë kryesore të Shqipërisë dhe riviera e harruar”, të cilët përbëjnë një kontribut të rëndësishëm për historinë e vendit tonë dhe njohjen e tij në botë.²

Autori, në kundërshtim me pikëpamjet e disa studiuesve të huaj, të cilët ishin në modë në atë kohë, shfaq mendime pozitive për shqiptarët, të cilët ai i konsideron “një komb të lindur e jo të bërë me dekrete”. “Shqipëria, - shkruan Skriveni, - është një vend pothuajse i panjohur i Ballkanit. Ajo, - vazhdon më tej ai, - është një vend i vogël, i parëndësishëm për botën si shtet, por shumë i rëndësishëm për paqen e familjes së kombeve”. Skriveni ka besim se Shqipëria e vogël do të

² Scriven, George P. (August 1919). “The Awakening of Albania”. Geographical Review. American Geographical Society. 8 (2): 73-83.

[doi:10.2307/207631](https://doi.org/10.2307/207631). [JSTOR 207631](https://www.jstor.org/stable/207631).

Scriven, George P. (March 1920). “The Future of Albania”. The North American Review. University of Northern Iowa. 211 (772): 332-339. [JSTOR 25120469](https://www.jstor.org/stable/25120469).

Scriven, George P. (April 1921). “Some Highways of Albania and a Forgotten Riviera”. Geographical Review. American Geographical Society. 11 (2): 198-206. [doi:10.2307/207325](https://doi.org/10.2307/207325). [JSTOR 207325](https://www.jstor.org/stable/207325).

eci përpara, “dorë për dore me historinë, gjeografinë dhe etnologjinë e saj në familjen e kombeve, ashtu si erërat e majave të maleve të saj”. Për Skrivenin “shqiptarët janë burrat e shqiponjave të maleve, megjithëse janë një popull pa qeveri, pa lidhje dhe pothuajse pa miq... Pavarësisht nga rrethanat e disfavorshme të krijuara gjatë historisë së tyre mbi dymijëvjeçare, shqiptarët, sikurse e përmend edhe Ismail Qemal Vlora në një gazetë të Londrës të vitin 1917, kanë luftuar për mbijetesë dhe nuk janë zhdukur.

Shqiptarët dhe karakteri e tyre

Ndonëse autori ishte një ushtarak i lartë, gjykimet e natyrës ushtarake nuk zënë vendin kryesor në studimin e tij. Dëshira e tij për të shkruar mbi një vend pak të njohur, por origjinal, siç ishte Shqipëria në kohën e përfundimit të Luftës së Parë Botërore, bënë që Skriveni t’u kushtonte më shumë vend problemeve të natyrës historike, ekonomike, etnografike, kulturore e fetare të shqiptarëve. Të bën përshtypje në mënyrë të veçantë kultura e gjerë dhe dashamirësia e tij për popullin shqiptar. Skriveni admiron disa cilësi të karakterit e sjelljes së shqiptarëve, por nuk ngurron t’i karakterizojë disa prej tyre si primitive.

Ndër cilësitë e mira ai përmend ndershmërinë, besnikërinë ndaj vendit, trimërinë, mikpritjen, nderimin e gruas dhe të shtëpisë së tyre, miqësinë e thellë, por edhe armiqësinë e tyre pa kompromis. Ndër fenomenet negative në Shqipërinë e Jugut ai rendit gjakmarrjen, të cilën ai e ndeshi si te shqiptarët e besimit mysliman, ashtu edhe tek ata të krishterë. Autori evidenton se, në përgjithësi, në Shqipërinë e Jugut ky fenomen nuk shlyhej më me vrasje, por me pagesë. Sipas tij, një vrasje për gjakmarrje në Gjirokastrë dëmshpërblehej me 1200 piastra (50 \$), ndërsa në Himarë me 2000 piastra. Skriveni dallon edhe anën fisnike e kalorësiake të gjakmarrjes te shqiptarët, sepse ai përmend se ajo kryhej duke luftuar haptazi dhe pa përdorur dredhi. Autori është munduar që t’i mirëkuptojë e shpjegojë defektet e shqiptarëve. Intoleranca e shqiptarëve ndaj të huajve dhe botës së jashtme, për të konsiderohet një tipar i një populli në evolucion, i cili

dëshironte të zinte vendin e tij përkrah kombeve të tjera. Skriveni ishte besimplotë, se shqiptarët do ta gjenin veten në familjen e madhe të kombeve. Autori ka përshkrime për shqiptarët dhe për natyrën e mrekullueshme të vendit të tyre, të cilën ai e krahason me Zvicrën.

Zona italiane e pushtimit në sytë e gjeneralit amerikan

Xhorxh Skriveni i përmbahet mendimit se, në përgjithësi, pushtimi i Shqipërisë dhe i Ballkanit nga forcat ndërluftuese gjatë Luftës së Parë Botërore kishte luajtur rol pozitiv në jetën e popujve të këtij rajoni, që kishin dalë nga Perandoria Osmane. Ai kishte simpati të veçantë për popullin italian dhe politikën që zbatoi Italia në Shqipërinë e Jugut. Italianët, sipas tij, janë punëtorë të mëdhenj, të cilët sollën ndryshime të rëndësishme në zonën e tyre të pushtimit.

Dëshmi e punës së tyre konsiderohen ndryshimet e sjella në qytetin e Vlorës, i cili para kësaj periudhe ishte në gjendje shumë të keqe. Skriveni përmend se italianët ndërtuan rrugë e ndërtesa, hapën shkolla në gjuhën shqipe dhe i trajtuan në mënyrë të barabartë të krishterët e myslimanët e Shqipërisë. Autori nuk e mohon faktin, se rrugët u ndërtuan për qëllime ushtarake, por do t'i shërbenin më shumë popullsisë civile. Me financimin e Italisë, në Shqipërinë e Jugut u ndërtuan dy rrugë kryesore: rruga *Vlorë-Tepelenë* dhe *Sarandë-Porto Palermo-Vlorë*. Gjithashtu u përmirësuan rrugët ekzistuese të periudhës osmane. Italianët, përmend Skriveni, ndikuan jo pak te popullsia shqiptare, me mënyrën e tyre të jetesës, me modelin në punimin e tokës dhe me konceptin për biznesin. Për ta bërë të prekshëm zhvillimin, gjenerali amerikan e shoqëroi studimin e tij me disa fotografi të fermave eksperimentale, bujqësore e blegtorale, që italianët ngritën në zonën e Vlorës e të Përmetit, në të cilat u aplikuan metoda e teknologji të përparuara të kohës. Ndonëse në planin e përgjithshëm Shqipëria u qeveris nga italianët, shumë drejtues lokalë, sipas autorit, ishin shqiptarë. Ai arrin në përfundimin, se Shqipëria e Jugut u administrua prej tyre në formën e një kontrolli gjysmushtarak. Ndonëse na duket i tepruar konkluzioni i Skrivenit, se “italianët zëvendësuan kodin e vjetër turk me një kod të ri të përparuar”, duhet

pranuar se ata hartuan një sërë rregulloresh e urdhëresash, që binin ndesh me shumë norma të së drejtës osmane, që ndesheshin në Shqipëri në këtë kohë.

Në përgjithësi, te Skriveni ekziston prirja e mbivlerësimit të rolit qytetërues të italianëve në zonën e tyre të pushtimit. Këtë vlerësim ai e ka në përgjithësi edhe për shtetet e tjera ndërluftuese gjatë Luftës së Parë Botërore [LPB]. Skriveni duket se i harron pasojat e luftës dhe shndërrimin e Shqipërisë në fushëbetejë të shteteve ndërluftuese. Konfrontimi i Të Mëdhenjve në Luftën e Parë Botërore i prishi ekuilibrat e mëparshëm, ndërsa Shqipëria u bë viktimë e rrethanave të saj. Ajo mbeti pa qeveri legjitime, ndërsa pavarësia e saj u la pezull, deri në një konfirmim të dytë pas mbarimit të Luftës. Autori, ndonëse ka dijeni për Traktatin e Fshehtë të Londrës (1915) dhe për përfitimet e Italisë prej tij, bën fajtorë kryesisht Anglinë, Serbinë dhe Bullgarinë, duke e harruar Italinë, e cila ishte përftuesja më e madhe e pazarllëkut të bërë në kurriz të Shqipërisë. Sipas Skrivenit, para publikimit të Traktatit të Fshehtë të Londrës dukej se shqiptarët favorizonin më shumë Anglinë, por pas publikimit të tij, “mbretëresha e deteve” u konsiderua fajtorë, sepse kishte favorizuar ndarjen e Shqipërisë.

Raporti ka përshkrime të bukura dhe të dhëna me interes për qytetet kryesore të Shqipërisë së Jugut. *Vlorën* autori e konsideron një qytet të rilindur nga italianët, të cilët morën përsipër ta kthenin atë në një qytet të vërtetë dhe me perspektivë. Të një rëndësie të veçantë janë të dhënat për numrin e banorëve të qyteteve shqiptare të kësaj zone, si *Korça*, për të cilën pretendohet se kishte rreth 20 000 banorë, po aq sa edhe Selaniku. Korça ishte e vendosur në mes të kopshteve me hardhi e pemishteve, një vend i rëndësishëm e i begatë, që merrej me tregtinë e leshit, lëkurëve, drithërave dhe djathit. Për gjeneralin amerikan *Gjirokastra* ishte një qytet i rrallë për nga bukuria e arkitektura, një qytet modern, të cilin ai e cilëson si “qytetin e ëndrrave të Aladinit”. *Leskoviku*, para Luftërave Ballkanike, kishte pasur 6000 banorë, ndërsa në kohën e udhëtimit të Skrivenit popullsia e tij ishte reduktuar ndjeshëm, duke arritur në 1200 syresh. Një pjesë e madhe e

Leskovikut të dikurshëm ishte kthyer në gërmadhë, “një tjetër viktimë e grindjeve të përjetshme ndërmjet grekëve dhe shqiptarëve”. Autori bën pjesë në kategorinë e atyre studiuesve, që mendonin se Shqipëria ishte gjymtuar nga Konferenca e Londrës, e cila kishte lënë jashtë territorit të shtetit shqiptar gjysmën e kufijve të tij etnikë.

Shqiptarët dhe ndërgjegjja e tyre fetare

Skriveni ka trajtuar edhe problemin e besimeve fetare në Shqipërinë e Jugut. Ai vë në dukje se shqiptarët nuk janë besimtarë të fortë dhe se e kanë deri diku të zhvilluar ndërgjegjen kombëtare. Në radhë të parë, shkruan Skriveni, njerëzit e Shqipërisë janë nacionalistë, pastaj fetarë. Por ai nuk i mohon mosmarrëveshjet ndërmjet vetë shqiptarëve në përgjithësi, dhe në veçanti ato ndërmjet myslimanëve e ortodoksëve. Sidoqoftë, ai i gjykon dallimet fetare të shqiptarët si një e keqe jo shumë serioze, por një fenomen që mund të kapërcehet. Ai shkruan se në disa zona të Shqipërisë, sidomos në Përmet, mosmarrëveshjet e karakterit fetar janë ende të pranishme. “Çështja e besimit, - shkruan Skriveni, - edhe pse e hidhur, nuk është më e keqe sesa në Irlandë apo në Zvicrën e një shekulli më parë”. Arsyet e grindjeve fetare ai i gjen te politika e ndjekur nga Perandoria Osmane, e cila i la shqiptarët në fatin e vet, pa shkollë shqipe, pa ligje, pa polici dhe me shumë anarki e banditë. Shkakun tjetër të kësaj gjendjeje ai e kërkon te politika greke, e hapur apo e fshehtë, e cila nuk e dëshironte krijimin e shtetit dhe të kombit shqiptar.

Gjurmët e shkatërrimeve greke në Shqipërinë e Jugut ai i ka fiksuar në fotografitë e tij të shumta. Me dhjetëra fshatra, në pranverën e vitit 1918, vazhdonin ende të ishin gërmadha, me shtëpi të djegura e pa çati dhe të braktisura nga banorët e saj. Por në disa të tjerë popullsia po rikthehej gradualisht. Skriveni vë në dukje se politika greke ishte përpjekur t'i transmetonte botës një pamje të gënjeshtërt të asaj që kishte ndodhur në të vërtetë në këtë zonë të Shqipërisë së Jugut. Greqia, shkruan ai, ka apeluar te Fuqitë e Mëdha, duke ua faturuar shkatërrimet dhe grindjet shqiptarëve myslimanë dhe ortodoksë, ndërsa vetë ajo gjoja po përpiqej të vendoste rregull. Pas

grindjeve të shqiptarëve dhe të krishterëve në fakt qëndronte Greqia, e cila kishte futur në territorin shqiptar një numër jo të vogël të forcave të rregullta të ushtrisë së saj, trupa paramilitare, apo banditë të sjellë nga Kreta. Skriveni vlerëson qëndrimin e komandantit italian në Shqipërinë e Jugut, gjeneralit Ferrero, i cili pohonte se trupat greke ishin futur në Shqipëri, pasi Greqia ishte përfshirë në aleancë me fuqitë e Antantës. “Të sjellësh tani grekë në Shqipëri, – shkruan Skriveni, - do të thotë të rindezësh luftën”.

Kufijtë dhe e ardhmja e Shqipërisë

Në raportin e lartpërmendur, në vija të përgjithshme autori ka trajtuar edhe problemin e kufijve të Shqipërisë dhe të statusit të saj të ardhshëm ndërkombëtar. Me këto probleme ai është marrë më gjerësisht në tre artikujt që botoi në “*Geographical Review*” në vitet 1919-1921. “Për popujt e Perëndimit, - shkruan Skriveni, - Shqipëria është një fjalë, një shprehje gjeografike që tregohet në hartë, një rajon i keqpërcaktuar në Adriatikun Lindor, i cili shtrihet në veri të Greqisë, në jug të Serbisë, brenda sferës austriake të influencës dhe që zgjatet në brendësi të një kaosi malesh në kufijtë e Maqedonisë heterogjene.”³ “Shqipëria, - shkruan ai më tej, - përpara LPB-së ishte pak e njohur dhe aq pak e kërkuar nga tregtarët dhe udhëtarët, sa ç’ishte vendi i shkretë i Tibetit”. I pari ndër problemet që kishte Shqipëria deri në Konferencën e Londrës të vitit 1913 ishte përcaktimi i kufijve të saj. Por Konferenca la jashtë territorit të shtetit shqiptar më shumë se 1/3 e popullsisë së saj. Shqipëria, sipas autorit, duhej të shtrihej në kufijtë e saj realë, për të cilët ai i referohet përcaktimit të lordit anglez Fitzmaurce [Fitsmoris] në vitin 1880. Sipas këtij përcaktimi, Shqipëria shtrihej brenda dy vilajeteve, atij të Shkodrës dhe Janinës, ndërsa në Lindje përfshinte edhe vilajetet e Manastirit dhe të Prishtinës, me një popullsi rreth 2,5 milionë banorë.⁴

³ George P. Screven, “The Awakening of Albania”, në *Geographical Review*, Vol. 8, No.2 (Aug., 1919), 77.

⁴ Po aty.

Në lidhje me statusin e ardhshëm ndërkombëtar të Shqipërisë, gjenerali amerikan mendon se është e drejta e shqiptarëve të vetëqeverisen. Por ai dallon disa faktorë, të cilët e bënin të parakohshme pavarësinë e saj të plotë.

Së pari, ai përmend historinë gati të pandryshuar dymijëvjeçare të popullit shqiptar. Shqiptarët, përmend Skriveni, kurrë nuk kanë qenë një familje e bashkuar dhe përherë kanë qenë të ngatërruar për problemet e udhëheqjes dhe për çështjet fetare e politike. Por, shton ai, këto probleme do të kalohen me kohë, sikurse ka ndodhur edhe me popujt e tjerë. “Sikurse zviceranët, - shkruan Skriveni, - shqiptarët zotërojnë virtyte fundamentale, të cilat do t’u japin atyre me kohë një vend në familjen e kombeve në të mira të Europës e botës”.

Së dyti, ai si heh si rrezik për Shqipërinë pretendimet e fqinjëve të saj të fuqishëm. Duke pasur në konsideratë këto rrethana, Skriveni gjykon se Shqipëria duhet vihet nën kujdesin e një shteti të fuqishëm dhe të paimterësuar, dhe të tillë ai konsideron SHBA-në. “Shqipëria, - sipas tij, - nuk mund të eci e vetme. Ajo kërkon një mik dhe një udhërrëfyes, që t’i zgjasë duart drejt shtigjeve të progresit”. Por, shton më tej ai, ajo kërkon një udhërrëfyes dhe jo një padron, i cili duhet t’i japë fund këtij misioni dhe ta lërë gjithçka në dorën e shqiptarëve, në momentin kur këta të fundit të ndihen të aftë për ta përballuar këtë detyrë. Për autorin, ideja e një mandati amerikan ka mbështetje si jashtë, ashtu edhe brenda Shqipërisë. Këtu ai veçon shqiptarët e Amerikës, të cilët e mbështesnin fort idenë e një mandati amerikan mbi vendin e tyre të vogël e të varfër. Skriveni si njeri që u përkiste sferave të larta drejtuese ushtarake të SHBA-së, duket se kishte dijeni për pamundësinë e zbatimit të këtij opsioni, sepse ai propozon që rolin e një fuqie mandatuuese mbi Shqipërinë mund ta kryente shumë mirë Italia, për të cilën ai nuk e fsheh simpatinë. Edhe studiues të tjerë amerikanë të kësaj kohe, sikurse Charles Woods [Çarls Uds], mendonin sikurse Skriveni, që Shqipëria të vihej nën

mandatin e SHBA-së. Por duke e ditur se SHBA-ja nuk do ta pranonte atë, ia ofronin këtë rol Italisë.⁵ Politika amerikane ka qenë e ushqyer me të tilla ide jo vetëm në këto vite, por edhe gjatë Luftës së Dytë Botërore.

Skriveni ka qenë me të vërtetë një njohës i mirë i Shqipërisë së Jugut dhe i botës shqiptare, por edhe një dashamirës i tyre. Rrallë gjen studiues të tillë kaq realistë, por edhe optimistë për të ardhmen e shqiptarëve dhe vendin që ata duhet të zinin në bashkësinë e popujve europianë.

⁵ H. Charles Woods, "Albania and the Albanians", *Geographical Review*, Vol.5, No.4, (April, 1918), 273.